

СОЦИОКУЛТУРНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА МОДЕРНИЗИРАНЕ НА СЪВРЕМЕННОТО УЧИЛИЩЕ

Пламен К. Иванов

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. През последните две десетилетия след края на тоталитарното управление в нашата страна настъпиха сериозни промени, които засегнаха и образователната ни система. Днес комплексната и задълбочена модернизация на образователната система се явява императив за образователната политика в България и нейно основно стратегическо направление.

Keywords: students, teachers, modern school, teaching technology

През последните две десетилетия след края на тоталитарното управление в нашата страна настъпиха сериозни промени, които засегнаха и образователната ни система. Днес комплексната и задълбочена модернизация на образователната система се явява императив за образователната политика в България и нейно основно стратегическо направление.

Наред с това е очевидно, че нито една реформа в образованието не е възможна без учителя, без искреното приемане от него на идеологията и стратегията за преобразования и активна дейност за превръщането им в реалност.

В съвременното училище съвършено очевидно са съществени промени в цялата съвкупност от взаимоотношения, които възникват в педагогическия процес, и последиците от тези изменения се изразяват в новите образователни условия, съдържание, технологии, средства за оценка на резултатите от училищното образование.

Промените, настъпващи сега в образованието, се определят от разбирането на това явление като социокултурен феномен, като промяна в социокултурните условия за образование. Съвременният етап от развитието на обществото бива наричан постиндустриален или информационен. Скоростта на настъпващите промени, непрекъснатата поява на нови технологии, бързите промени в изискванията на пазара на труда, а така също и на изискванията за характера на трудовите операции, за притежаване на компютърна грамотност от работниците водят до това, че днес реално защитен в социално отношение може

да бъде единствено образованият човек, който е способен гъвкаво да пренастройва и пренасочва съдържанието и насоката на собствената си дейност.

Образованието се разглежда като многомерно пространство за свободно културно творчество, а училището – като част от културната среда на социума. По този начин училището се превръща в открита система, която използва възможностите на отвореното образователно пространство за решаването на собствени задачи, а именно да се създават условия за достигането на ново качество на образованието.

В съвременния свят образованието се явява един от най-важните фактори, които осигуряват икономическия ръст, социалната стабилност и развитието на институциите на гражданското общество. Нивото на образованост на населението, развитостта на образователната и научната инфраструктура са задължителните условия за установяването и развитието на обществото и икономиката, чиито водещи ресурси са новото знание, иновационната дейност, новите технологии за производство. Натрупването на човешки капитал създава потенциал за устойчиво икономическо развитие на страната и повишаване на благосъстоянието на нейните граждани. Във всички страни по света независимо от нивото на тяхното икономическо развитие се решават общи проблеми: как да се увеличи достъпът на хората до образование през всеки етап от техния жизнен път при наличието на различни стартови възможности и потребности, как да се направи образованието по-качествено, за да отговаря на изискванията, които предявяват развиващото се общество и пазарната икономика, как със средствата на образованието да подготвим човека за постоянно променящите се условия за живот и труд.

Както е известно, образователната система е важен елемент от обществения живот и държавното устройство, тя трябва да бъде насочена към решаването на стратегическите задачи за развитието на страната. Основната стратегическа цел за развитието на образованието се явява осигуряването на условия за задоволяване на потребностите на гражданите, обществото и пазара на труда от качествено образование. За постигането на поставената цел е необходимо да се решат следните задачи.

- Усъвършенстване съдържанието и технологиите в образованието.
- Развитие на системите за обезпечаване на качеството на образователните услуги.
- Повишаване на ефективността на управлението в системата на образованието.
- Усъвършенстване на икономическите механизми в сферата на образованието.

Съвременното ниво на развитие на пазарната икономика и изграждането на гражданското общество предполагат ново качество на образованието, което осигурява подготовката на човека не само за индустриалното общество, но

и за обществото на икономиката, изградена върху знанията. Образованието в информационното общество има за цел най-пълно удовлетворяване на образователните потребности на личността, които се явяват израз не само на нейните стремежи за пълноценна собствена реализация, но и въздействащи условия за бързо променящия се свят. Пред човек възниква необходимостта постоянно да попълва своите знания, за да се чувства комфортно в променящия се свят. По този начин образованието се превръща от средство за постигане на достижения, които са значими за индивида, като цели и ориентация на образованието, като собствена ценност, което предполага предоставяне на възможност за човека да използва образованието като гъвкав инструмент за разширяването и реализирането на своя собствен жизнен потенциал.

На съвременния етап от развитието на обществото и образованието социокултурната обусловеност на професионално-педагогическата дейност се определя от тенденциите за промяна:

- в социалните структури на обществото, в това число на социално-професионалните групи на учителите, а също така в социалните задачи към випускниците, на които се определят с такива характеристики на човека като активност, самостоятелност, отговорност, мотивация за непрекъснато образование;

- в позициите на държавата по отношение на качеството на образованието, което определя целите на образованието, изискванията към професионално-педагогическата дейност на учителите, определено с документите за реформата в образованието, в целевите програми и образователните проекти;

- в културно-професионалната идентичност на учителите, която се разбира като осъзнато ценностно смислово отношение на учителя към професионалната му дейност чрез системата от ценности, които определят характера на професионално-педагогическата му дейност.

Промените, настъпващи в обществото в условията на преход към информационен стадий на развитие, определят направлението за промяна на учебния процес. Или училището трябва основно да се трансформира, или то просто ще изчезне. Но преди да се промени нещо в училищното образование, е необходимо от цялото многообразие от социокултурни фактори да се определят онези, които оказват съществено влияние върху качеството на процеса за обучение в новите условия.

Факторите, които обуславят промените в процеса на обучение в условията на преход към информационно общество, е възможно да се установят, като се анализират резултатите от международните изследвания за оценка на качеството на образованието в страната ни в контекста на международните индикатори за качество на образованието.

В изследванията PISA, TIMSS, PIRLS основно внимание се отделя не само върху определянето на подготовката за предметни знания и умения, но и върху проявяването на способности да се решават ориентирани към практиката

задачи върху основата на информация, която е предоставена под различна форма и видове, посочване на онези знания и умения, които ще бъдат полезни на учащите се в бъдеще.

Резултатите от международните изследвания дават обективна информация за състоянието на образованието в една или друга страна в сравнение с останалите страни по света върху основата на инструментариум, който отразява световните приоритети в областта на образованието. Представителната извадка от училища, които участват в изследванията, анализът на хиляди програми и ученици от различни страни по различни предмети, тестирането и анкетирането на стотици хиляди ученици от различните континенти, в това число и в България, анкетирането на хиляди учители и директори на училища – всичко това позволява да се твърди, че посочените в хода на международните изследвания фактори се явяват достоверни и отразяват изискванията към образованието в условията на прехода към информационно общество и могат да бъдат поставени в основата на процеса за промяна на обучението в училище.

Резултатите от международните изследвания на факторите се систематизират в следните групи: фактори, свързани с *личността на ученика и личността на учителя*, и фактори, свързани с *образователната среда* в училище. Определянето на такива групи представлява важно следствие на това, че информационното общество е ориентирано към личността, именно човешкият капитал се явява определящ за развитието на обществото. Систематизирането на факторите допълва резултатите от т.нар. „ефективно училище“, върху основата на анализиране на различни модели оценки на ефективността на образователните учреждения можем да посочим факторите, които оказват влияние върху резултатността от работата в училище, като ги разделим в пет групи:

- *фактори, които училището може да променя* – целеполагане, организация и условия на труд, отношенията в колектива, осигуряване на учебни материали, спазване на санитарните норми, кадрово осигуряване, разнообразие от образователни програми, социална поддръжка, материално-техническо осигуряване и др.;

- *фактори, които училището може да променя при определени условия* – съгласувано целеполагане, организиране на учебния труд, въвличане на родителите, организиране на свободното време и др.;

- *фактори, върху които училището може да оказва влияние* – жизнени планове, лични качества, физическа подготовка, здраве, подготовка за личен живот и др.;

- *фактори, върху които училището може да окаже влияние при определени условия* – способности, отношения в семейството и др.;

- *фактори, върху които училището не може да окаже въздействие* – биогенетични способности, ниво на доходите на семействата, социално-демографски характеристики на семейството, полов състав и др.

Най-голям интерес представляват факторите, които училището може да променя или да оказва влияние върху тях. Факторите, които са свързани с личността на ученика, личността на учителя и образователната среда в училището, се отнасят точно към тази група фактори, върху които училището може да оказва влияние (личността на учителя и ученика) или да ги променя (образователната училищна среда). Систематизирането на посочените фактори позволява да ги обединим в групи.

Първата група фактори е свързана с личността на ученика и предполага ориентиране на процеса на обучение към самостоятелност на учениците, което им позволява да овладяват необходимите за информационното общество умения и навици и да се чувстват по-уверени в условия на неопределеност.

Втората група фактори е свързана с личността на учителя и определя изменение на позицията на учителя, което обезпечава мотивационна готовност на учителите за необходимите изменения и желанието им да ги осъществят. Това води до факта, че учителят може да осъществява по-сложна професионална дейност, като се включва в организирането и провеждането на опитно-експериментална работа за промяна на процеса на обучение, да предотвратява последиците и да носи отговорност за предприетите изменения, като отчита възможните рискове, да изгражда обществените отношения върху основата на взаимно разбиране и партньорство.

Третата група от фактори е свързана с организирането на образователната среда в училище по пътя на обогатяването на извънучилищните източници за информация, което дава възможност на учениците и учителите да използват образователния потенциал на средата, като интегрират информацията, която се получава от средата, в контекста на процеса на обучение.

Посочените фактори позволяват да се обозначат предполагаемите направления за системни промени в училищния процес на обучение, които са необходими за осъществяването и достигането на ново качество на образованието. Измененията се разбират като промяна. Да се измени, означава да бъде по друг начин.

Управлявани изменения – това са изменения, които се осъществяват в резултат на приети от учителите определени идеи за развитие на училището и които се извършват съвместно с научно-методически способности, като се има предвид готовността на учителите и учениците за иновационни действия.

Системни изменения – това, от една страна, са изменения на всички компоненти в процеса на обучение, които настъпват на няколко нива: в самия процес на обучение, в образователната среда на училището, в социокултурната ситуация за развитие на субектите от обучителния процес. От друга страна, системните изменения означават, че независимо от началната точка на търсене на всяко образователно учреждение училището преминава през различни нива на изменения на всичките компоненти на процеса за обучение и техните взаимни връзки. В случай на реализиране на системни изменения в съвремен-

ния учебен процес може да се достигне ново качество, което се заключава в постигането на компетентности от субектите на образованието.

Към основните промени на съвременния образователен процес се отнасят:

- изменения в *насочеността на педагогическите цели* за самореализиране на личността на ученика;

- изменение в *съдържанието на образованието*, като се включва учебен материал с практикоориентирани задачи, които предполагат използването на информация, предоставена от различни източници, а също така и с включването на допълнителни предметни програми;

- изменение на *характера на взаимодействието между учителя и учениците*, ориентирано към организиране от учителя на самостоятелната работа на учениците, развиване на готовност от учителите за промяна на процеса на обучение;

- изменение на *използваните в образователния процес технологии за обучение* – ориентиране към използването на информационните технологии в съчетание с технологиите за развитие на критично мислене, проектни, изследователски технологии, които да определят овладяването от учителите на нови професионални роли – организатор, координатор, помощник, консултант, и предполагат управленска работа на преподавателите;

- изменения в оценката на достиженията на учениците върху основата на взаимно допълване на количествената (успеваемостта) и качествената характеристика на образователните резултати – портфолио, профил за умения, дневник за постижения.

Отличителна особеност на системните промени в учебния процес се явява фактът, че новото качество на образованието се формира в самите училища, като се използва такъв важен ресурс като потенциала за самостоятелна продуктивна дейност на отделните учители и на целия екип на училището. При което важна роля играе научното съпровождане на експерименталната работа, което представлява препоръки за нейното организиране, обединени от общ замисъл и основаващи се върху общите концептуални идеи.

Системните изменения в обучителния процес в училище съществено променят дейността на учителите, като се появяват нови функции, които се определят от системните отношения, в които влиза учителят при реализирането на професионално-педагогическите си задължения в съвременното училище.

Новите функции в професионално-педагогическата дейност на учителите могат да се групират като водещи, съпътстващи и съподчинени.

Водеща функция на учителите се явява *съдействието при образоването на ученика*, което се състои в създаване със средствата за педагогическа дейност на условия за проявяване на самостоятелност, творчество, отговорност у ученика в образователния процес и формиране у него на мотивация за непрекъснато образование.

Функцията съдействие при образованието на ученика се проявява в следното:

- избиране от учителите на съдържанието на определен учебен предмет върху основата на пресичането на информационните потоци на учителите и учениците, да се опира върху скрития опит на учениците, а също и върху междупредметната интеграция на знанията в учебните и социалните проекти;

- при избора от учителите на образователни технологии – проектни, изследователски, за рефлексивно обучение, за развитие на критично мислене, информационно-комуникативни технологии, не само се решават задачи за усвояване на съдържанието на предмета, но и които да способстват изграждането на компетентност у учениците;

- при формирането от учителите на открита образователна среда, която се разглежда като вид социокултурна среда и представлява съвкупност от образователни ресурси от съгласувани отношения, които създават пространство от реални или преживявани условия за обучението на ученика. Откритата образователна среда спомага за установяването и проявяването на компетентността на учениците, когато предметните знания станат основа за решаването на реални жизнени проблеми;

- при избора на разнообразни начини за оценка и отчитане на постиженията на учениците, разнообразни оценъчни скали и оценъчни материали спомагат да се отчитат постиженията, които се основават върху оценъчните процеси – портфолио, дневник за постиженията, профил на уменията и др.

Функциите на учителя, които са насочени към самия него – **осъществяване на рефлексия и самообразование** – определят реализирането на водещите функции в професионално-педагогическата дейност – съдействие за образованието на детето, поради което могат да се класифицират като **съпътстващи**.

Съподчинените функции в работата на учителя са следните.

Функция за проектиране, която се проявява в дейността на учителя при съвместното с ученика проектиране на индивидуалните образователни маршрути, което представлява проектиране на условията за образователен избор на ученика – предметно запълване на учебния план, начин за организиране на образователната среда, заключаващ се в концентриране на ресурсите на средата към ученика или групата ученици, система за формализиране на оценките, които показват движението на ученика в образователния процес.

Управленска функция, която се реализира в две направления:

- участие на учителя в определени образователни политики на две нива: на ниво училище – при създаването на образователните програми; на местно ниво – участие в обществено-педагогически дискусии по актуални проблеми на съвременното училище и образование;

- координиране на дейността на субектите в образователния процес – колеги и социални партньори на учителя.

Тези функции се проявяват при решаването от учителите на основните групи задачи (табл.1).

Таблица 1. Професионални задачи на учителя

Група задачи	Училищна степен	Образователна област	Учебен предмет
1	2	3	4
I група – наблюдаване на ученика в процеса на обучение	Подбор и използване на диагностичен инструментариум за изучаване на индивидуалните особености на учениците. Създаване на мотивация за учене.	Използване на резултатите от диагностиката на индивидуалните особености на учениците по различните предмети, които влизат в образователната област.	Подбор на показатели за усвояване на предмета в съответствие с възрастовите особености; проследяване на ефективността от усвояването на образователните предмети, показване на постиженията и проблемите на ученика.
II група – изграждане процеса на обучение, за да бъде насочен към достигане от учениците на образователните цели.	Да се подбират технологии, адекватни на учебните цели и възрастовите особености на учениците.	Съгласуване на използваните технологии, оценъчните процедури и др. с колегите.	Да се предлагат начини за педагогическа поддръжка, които да са адекватни на резултатите от диагностиката. Да се разработват начини за педагогическа поддръжка на учениците, като им се помага да преодоляват учебните затруднения. Да се разработват и осъществяват оценъчни процедури.
III група – установяване на взаимодействие с другите субекти в процеса на обучение.	Да се организира сътрудничество между учениците, взаимодействие с различни хора в това число и на други езици.	Работа в екип. Използване на форми и технологии за взаимодействие с колегите за решаването на определени професионални задачи.	Използване на различни средства за комуникация (e-mail, интернет, телефон и др.).

IV група – създаване на образователна среда в училище и използване на нейните възможности.	Да се използват информационните ресурси (масмедии, интернет и др.); ресурсите и потенциалът на системата за допълнително образование.	Организиране и използване на различната образователна среда вътре в училище за решаването на конкретни педагогически задачи.	Формиране на предметна развиваща среда, която предполага активно използване на информационните технологии.
V група – проектиране и осъществяване на професионално самообразование.	Анализиране на собствената дейност; подбор на технологии за самообразование.	Определяне на сферата на професионалните интереси и съгласуване с колегите, посочване на проблемите при осъществяването на професионална дейност и определяне на начини за тяхното решаване.	Опиране върху ключовите компетентности при решаването на професионални задачи (начини за работа с различни източници на информация, спазване на социално-правните норми, използване на различни езици за решаването на задачите).

Изброените групи задачи характеризират професионалната компетентност на съвременния учител и му позволяват да осигури:

– Изграждане на развиващо се съобразено с възрастта на ученика образование. Развиващо се образование – това е образование, което не просто притежава развиващ ефект, но е индивидуално ориентирано към всяко дете и поставя като основа за своята цел развитието и реалното израстване на детето. Знанията, уменията и навиците се явяват не самоцел, а средство за развитието на детето. В тази връзка, особена значимост придобива принципът за собствената ценност на всяка възраст, който се разкрива посредством обезпечаването на пълната реализация на възможностите на детето на определена възраст с опора върху постиженията от предишния етап от развитието му.

– Обучаване на учениците за решаване на социално и личностно значими проблеми и жизнено важни задачи във всяка възраст по пътя на: усвояването на нови видове дейност, в рамките на които обучаемите могат самостоятелно да решават проблеми; усвояване на нови начини за решаване на проблеми при различни видове дейност.

– Поддържане собственото развитие на личността, което се основава върху следните постулати: осъзнаване на ценността на всяка личност, нейната уникалност; неизчерпаемост на възможностите за развитие на всяка личност, в това число и саморазвитие. През различните възрастови етапи образованието трябва да съдейства за развитието на самостоятелността на ученика, а

засилването на личностната насоченост на образованието предполага повишаване на самостоятелността на учениците при прехода от една степен към друга, увеличаване възможността за избор на ученика върху основата на формираните обобщени способности за избор.

SOCIOCULTURAL BACKGROUND FOR MODERNIZATION OF MODERN SCHOOL

Abstract. Over the past two decades after the end of totalitarian rule in our country serious changes affected the Bulgarian educational system. Nowadays complex and thorough modernization of the education system is an imperative for the Bulgarian educational policy and its basic strategic direction.

✉ **Prof. Plamen Ivanov**

Department of Social Work

Faculty of Education

University of Shumen "Bishop Konstantin of Preslav"

115, Universitetska St.

9712 Shumen, Bulgaria

E-mail: plamen_kirov2001@abv.bg